

University of Groningen

De rechter, de minister en de levenslange gevangenisstraf
van Hattum, W.F.

Published in:
Trema

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2013

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
van Hattum, W. F. (2013). De rechter, de minister en de levenslange gevangenisstraf. *Trema*, 2013(7), 220-225.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De rechter, de minister en de levenslange gevangenisstraf

Het gratiebeleid voor levenslanggestraften is onder invloed van het hardere strafklimaat radicaal gewijzigd. Sedert 2004 dragen de bewindslieden de boodschap uit dat ‘levenslang’ ook echt levenslang is. In een aantal uitspraken heeft de strafrechter daarop besloten geen levenslange gevangenisstraf op te leggen. De vraag is echter of de rechter daarmee niet te veel vooruitloopt op de gratieprocedure, een procedure waarin hij zelf een gezaghebbende stem heeft. Op 9 juli jl. zette bovendien de Grote Kamer van het EHRM, in de zaak *Vinter*,¹ een streep door het ‘levenslang is levenslang’-beleid.² Dit plaatst de oplegging en de tenuitvoerlegging van de levenslange straf in een ander daglicht. Dit artikel gaat in op de oplegging van de levenslange straf en de adviserende rol van de strafrechter in de gratieprocedure, vóór en na ‘*Vinter*’.

1 EHRM (GK) 9 juli 2013, nrs. 66069/09, 130/10, 3896/10 (*Vinter* e.a./VK).

2 Zie hierover W.F. van Hattum, ‘Levenslang’ post *Vinter*’. Over de gevolgen van de uitspraak van 9 juli 2013 van het EHRM voor de Nederlandse levenslange gevangenisstraf’, *NJB* 2013, p. 1956-1964.

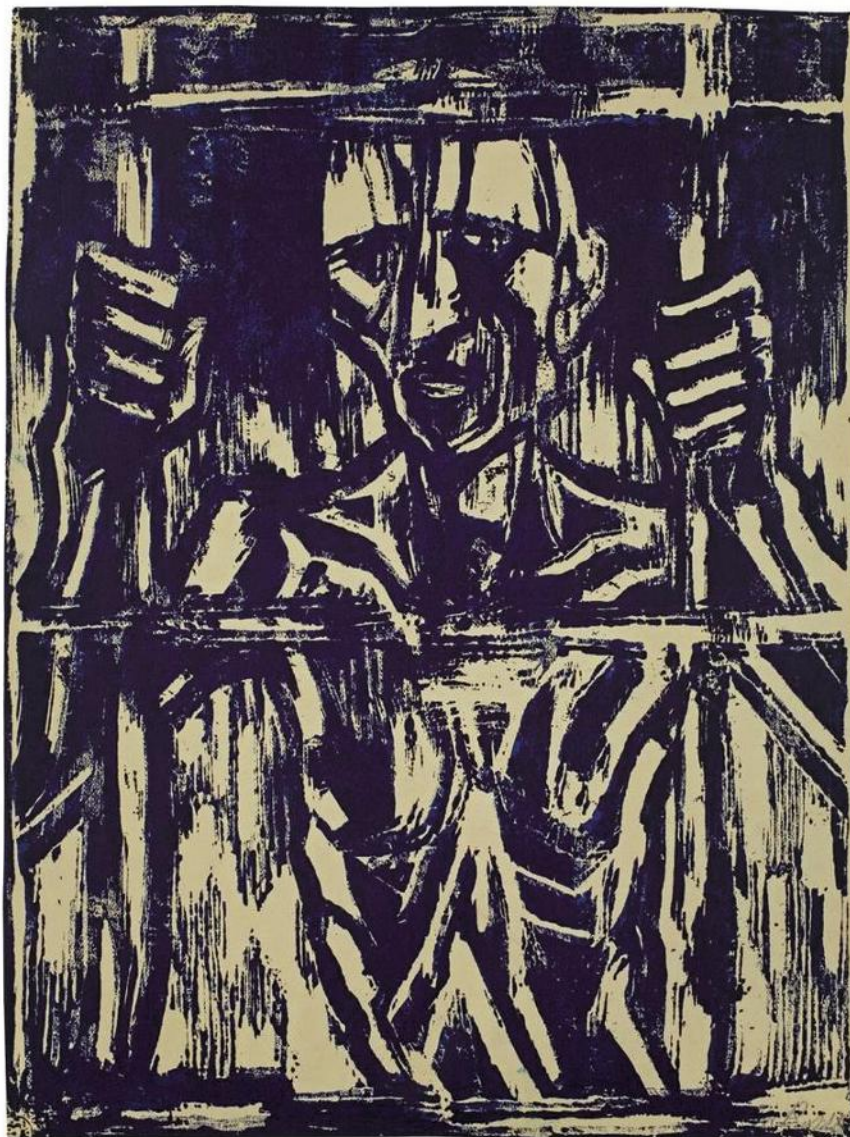
Inleiding en vraagstelling: de Baflose zaak

Soms zijn delicten zo erg, is het leed aangedaan aan slachtoffers en nabestaanden zo groot en is de impact van de gebeurtenissen op de gemeenschap zo hevig dat slechts één reactie geschikt lijkt: uitsluiting van de dader uit de samenleving voor de rest van zijn leven, ofwel levenslange gevangenisstraf. Een dergelijk delict vond in 2011 plaats in Baflo. De verdachte had in een reeks van gebeurtenissen eerst zijn vriendin uiterst gewelddadig van het leven beroofd, vervolgens de politieman die hem achtervolgde zijn dienstwapen afgepakt en van nabij door het hoofd geschoten en ten slotte de levens van anderen in gevaar gebracht door – onder meer – gericht op hen te schieten. De verdachte was volgens het OM een “berekend, instrumenteel denkend, leugenachtig en onbetrouwbaar” mens en vorderde een levenslange gevangenisstraf. De rechtbank Groningen³ overwoog echter dat levenslang in dit geval te zwaar was, want “(e)en dergelijke

vrijheidsbeneming biedt, gelet op de aard ervan, geen enkel perspectief ooit nog terug te keren naar de samenleving”. Om die reden acht de rechtbank het aangewezen “om in beginsel op humanitaire gronden terughoudend te zijn met het opleggen van een levenslange gevangenisstraf”. Zij nam vervolgens in aanmerking dat de verdachte niet eerder ter zake van levens- en geweldsdelicten was veroordeeld en legde de verdachte een tijdelijke gevangenisstraf op van 28 jaar.

Deze strafmaatmotivering roept vragen op. Allereerst springt de stelligheid in het oog waarmee de rechtbank aanneemt dat deze straf “geen enkel” perspectief biedt op invrijheidstelling, kennelijk zelfs niet door gratie. In de tweede plaats dwong de casus niet tot een overweging over de aard van de levenslange straf. De rechtbank vond namelijk dat er een bijzondere reden was om af te zien van de zwaarste sanctie, en ook van de zwaarste tijdelijke straf, namelijk het ontbreken van recidive. Dit punt kon de weerlegging van het uitdrukkelijk onderbouwde standpunt van de officier van justitie zelfstandig dragen. Waarom gaf de rechtbank dan toch deze beginselver-

3 Rb. Noord-Nederland (zp. Groningen) 5 maart 2013, LJN BZ3265.

Der Gefangene, Christian Rohlf, 1918. Bron: Wikimedia

klaring af? Begeeft de rechter zich hiermee bovendien niet op een terrein dat is voorbehouden aan de Kroon en vlakt hij zijn eigen rol in de gratieprocedure niet uit? En hoe moeten de mogelijkheden tot terugkeer van de veroordeelde in de samenleving worden gezien na de uitspraak in de zaak Vinter en welke rol speelt de rechter hierin? Deze vragen wil ik in dit artikel belichten.

De achtergrond van de gewraakte overweging: het debat 'herijking strafmaxima'

De uitspraak van de rechtbank Groningen, hoewel opvallend, past in een trend. Deze is ingezet in aansluiting op de parlementaire behandeling van het wetsvoorstel 'herijking strafmaxima' in 2004. Tijdens deze behandeling was tussen minister van Justitie Donner en de Kamer van gedachten gewisseld over de verhouding tussen de maximale tijdelijke gevangenisstraf (twintig jaar) en 'levenslang'. Bij die gelegenheid had de bewindsman gezegd dat een levenslange straf "gewoon voor de rest van het leven" is.⁴ Ruim twee weken na het debat deed het hof 's-Gravenhage,⁵ in de strafzaak tegen Lucia de B., echter een uitspraak die het tegendeel beweerde. Het hof legde naast een levenslange straf ook de maatregel tbs op omdat een levenslange gevangenisstraf "gezien de mogelijkheid dat de verdachte middels gratiëring zonder delictsbespreking en onbehandeld weer in de samenleving terugkeert" onvoldoende waarborgen biedt. Dit arrest gaf aanleiding tot Kamervragen. De minister antwoordde opnieuw dat de straf "in beginsel levenslang" duurt en beriep zich erop dat sinds eind jaren tachtig geen gratie was verleend.⁶ Zijn opmerkingen zijn door menigeen zo opgevat dat een levenslange gevangenisstraf volgens de minister dus letterlijk tot de dood moet worden ten uitvoer gelegd. Ik acht het echter waarschijnlijker – mede gelet op zijn argumenten waarom de maximale tijdelijke straf op twintig jaar zou moeten blijven staan – dat zijn uitleg moet worden begrepen in het licht van de tegenstelling tussen 'tijdelijk' en 'levenslang', en dus niet letterlijk was bedoeld, net zoals de Hoge Raad niet bedoelde te zeggen dat een levenslange straf daadwerkelijk levenslang moet duren toen hij zich uitsprak over de verhouding tussen tbs en levenslang.⁷

Donner zette de Kamer op het verkeerde been. Hij liet namelijk het overzicht van het aantal opgelegde levenslange straffen beginnen in 1960.

Donner zette de Kamer echter wel op het verkeerde been. Hij liet namelijk het overzicht van het aantal opgelegde levenslange straffen beginnen in 1960. Volgens Donner waren sindsdien veertien personen onherroepelijk tot een levenslange straf veroordeeld, van wie één in de jaren zestig en de andere dertien na 1 januari 1980. Aan slechts één persoon zou gratie zijn verleend en wel aan de veroordeelde uit de jaren zestig. Dat lijkt inderdaad erg weinig. Maar gelet op de gemiddelde duur van de detentie van de overige dertien (van wie de langstgedetineerde sinds 1981 vastzat, dus 23 jaar, maar de meesten nog geen tien jaar en enkelen nog niet één jaar sinds het onherroepelijk worden van de uitspraak)

was het 100 procent.

Het antwoord is echter ook niet juist. Er was in de jaren zestig niet aan één maar aan twee personen een levenslange straf opgelegd en aan beiden was gratie verleend.⁸ Ook dat is 100 procent. En zou Donner het gratiebeleid sinds het begin van de vorige eeuw hebben laten beschrijven, zoals destijds Samkalden aan zijn ambtenaren had opgedragen, dan was hij gekomen met een nota zoals die van Van Schravendijk,⁹ en zou het antwoord net als in die nota hebben geluid dat de levenslange straf nimmer tot het einde werd 'uitgeboet'. Daarbij had hij kunnen opmerken dat er ook nimmer aan een levenslanggestrafte gratie was verleend zonder dat er een delictsbespreking had plaatsgevonden of zonder dat de betrokkene – zo nodig – behandeld was, en dat de overweging van het hof 's-Gravenhage dienaangaande dus gebaseerd was op een verkeerde voorstelling van de gratiepraktijk. Tevens had hij kunnen toevoegen dat er in geen van de gevallen waarin in het verleden gratie was verleend sprake was geweest van recidive maar, integendeel, juist van een geslaagde resocialisatie, al dan niet na opname van de gegratieerde in een therapeutische setting. Helaas liet Donner achterwege al deze belangrijke informatie, die in *Kamerstukken* en in de gesloten gratiedossiers op zijn departement besloten lag, te vermelden.

van de toen aan de orde gestelde rechtsvraag of in dezelfde zaak naast een levenslange vrijheidsstraf een terbeschikkingstelling met dwangverpleging kon worden opgelegd".

4 Verslag van een wetgevingsoverleg van 1 juni 2004, *Kamerstukken II* 2003/04, 28 484, nr. 34, p. 30.

5 Hof 's-Gravenhage 18 juni 2004, r.o. 15.34, in: HR 14 maart 2006, LNJ AU5496, NJ 2007, 345, m.nt. P.A.M. Mevis.

6 Minister van Justitie Donner 5 juli 2004, *Aanhangsel Handelingen II* 2003/04, nr. 1972, onder 3 en 4.

7 De Hoge Raad overwoog op 14 maart 2006, LNJ AU5496, NJ 2007, 345 (Lucia de B.), r.o. 9.8, naar aanleiding van het hiervoor vermelde arrest van het Haagse hof, dat de rechter met het opleggen van een levenslange gevangenisstraf "beoogt te voorkomen dat de veroordeelde nog terugkeert in de samenleving". In HR 16 juni 2009, LNJ BF3741, r.o. 2.5 en 6, nam de Hoge Raad de hierdoor ontstane indruk dat de straf niet zou kunnen worden verkort weer weg. De overweging moest worden gezien "in het licht

8 Het betreft dokter O. (in 1961 voor de tweede maal veroordeeld tot levenslang) en Van Z. (veroordeeld in 1969). Aan hen werd in 1975 respectievelijk 1986 gratie verleend na respectievelijk ruim 22 jaar en 19 jaar detentie (dus niet na "circa 23 jaar" zoals onder punt 4 aan de Kamer (Minister van Justitie Donner 5 juli 2004, *Aanhangsel Handelingen II* 2003/04, nr. 1972, onder 4) is geantwoord). Daarmee was aan alle veertien levenslanggestrafte die tussen 1945 en 1980 werden veroordeeld gratie verleend op basis van het oude gratiebeleid. Zie voor de gemiddelde duur van detentie voordat de gratiebeslissing tot stand kwam, de gemiddelde duur van de straf waarin de levenslange straf werd verwisseld en de gemiddelde duur van de detentie: W.F. van Hattum, 'Het aanzien van de Staat. Over de praktijk van de tenuitvoerlegging van de levenslange straf', in: *De levenslange vrijheidsstraf* (Justitiële verkenningen, nr. 2), Den Haag: Boom Lemma 2013, p. 64-85, i.h.b. p. 65.

9 O.E. van Schravendijk was hoofd van de afdeling gratie van de Hoofdafdeling Publiekrecht van het ministerie van Justitie. Op basis van deze nota schreef hij: 'Praktijk der levenslange gevangenisstraf. Enige gegevens omtrent het verloop sinds 1886 van de aan commune delinquenten opgelegde levenslange gevangenisstraf', *Maandschrift voor het gevangeniswezen* 1957, p. 194-200.

Het feit dat aan geen van de dertien op dat moment gedetineerde levenslanggestraften gratie was verleend vormde kortom, anders dan werd gesuggereerd, geen bewijs dat er binnen Justitie slechts bij hoge uitzondering van deze gunst gebruik werd gemaakt. Integendeel, nog in 2001 was met het oog op mogelijke gratie – geheel volgens het oude beleid, maar wel later dan voordien gewoon was geweest – een levenslanggestrafte ter behandeling naar een tbs-kliniek overgebracht.¹⁰ Dat 'levenslang' geen enkel perspectief op invrijheidstelling biedt, is dus een vrij recente beleidsopvatting. Zij werd voor het eerst met zoveel woorden uitgesproken op 6 maart 2008¹¹ en werd onder meer in de beleidsnota's van 16 oktober 2009¹² en 16 april 2012¹³ herhaald. Deze berichten lieten de strafrechter niet onberoerd.

Reacties van de strafrechter op het strikte gratiebeleid

De uitlatingen van Donner, hoe die ook precies moeten worden geduid, vormden in 2006 voor het hof Arnhem aanleiding om te overwegen dat *"naar de huidige stand van de regelgeving en het beleid een levenslange gevangenisstraf ook daadwerkelijk volledig tenuitvoergelegd wordt"*.¹⁴ Het hof stelde voorts vast dat de tenuitvoerlegging daarmee afweek van het in het verleden gevoerde beleid en vervolgde met de overweging dat er in Nederland anders dan in een aantal omringende staten – afgezien van gratie – geen mogelijkheid van enige vorm van tussentijdse (rechterlijke) toetsing bestond van de vraag *"of verdere tenuitvoerlegging na bijvoorbeeld 15 of 20 jaar nog wenselijk of noodzakelijk is"*. Dit noopt, aldus het hof, *"tot scherpe toetsing en tot een zekere terughoudendheid daarbij"*. Anders dan de rechtbank in die zaak had gedaan, legde het hof geen levenslange gevangenisstraf op.

In een arrest van juli 2008, nadat staatssecretaris van Justitie Albayrak op 6 maart 2008 tijdens het RSJ-congres 'De jaren tellen' haar gehoor had voorgehouden dat de detentie van levenslanggestraften *"uiteraard niet gericht (is) op terugkeer in de samenleving"*, introduceerde het hof 's-Gravenhage¹⁵ de zinsnede dat de verdachte *"uit humanitaire overwegingen in beginsel uitzicht behoort te hebben op een terugkeer in de samenleving"*. Ook omdat de verdachte nog maar 24 jaar oud was,

Donner liet achterwege belangrijke informatie die in Kamerstukken en in de gesloten gratiedossiers op zijn departement lag, te vermelden.

wees het hof de vordering van het OM tot oplegging van een levenslange straf af. De rechtbank Haarlem hanteerde in 2009 een vergelijkbare normatieve overweging.¹⁶ Zij overwoog dat *"veroordeelden tot gevangenisstraf als het enigszins mogelijk is uit humanitaire overwegingen het uitzicht op terugkeer en reïntegratie in de samenleving moeten behouden"*. Sindsdien volgden nog ten minste drie uitspraken met een verwijzing naar het gratiebeleid voor levenslanggestraften. Daarin werd weer de meer feitelijke benadering gekozen. Zo overwoog het hof 's-Gravenhage in maart 2011 tweemaal¹⁷ *"dat het opleggen van levenslange gevangenisstraf moet worden gezien als een uiterst*

middel aangezien daardoor voor de verdachte – in beginsel – geen uitzicht meer bestaat op terugkeer in de maatschappij" en de rechtbank Utrecht¹⁸ betrok in 2010 in haar overwegingen het ontbreken van een *"tussentijdse toetsing"* waardoor een veroordeling tot levenslange gevangenisstraf *"naar de thans van kracht zijnde wettelijke regelingen"* de verdachte *"ieder perspectief op invrijheidstelling"* zou ontnemen. Daarbij kwam dat de verdachte 27 jaar was.

De rechter is kortom het gewijzigde gratiebeleid voor levenslanggestraften gaan betrekken bij de afwijzing van een gevorderde levenslange straf en nam daarbij het huidige beleid als 'gegeven'. Hij ging er kennelijk niet van uit dat de wind kon draaien, of durfde daar niet op te rekenen. Deze rechters zouden mogelijk eerder voor oplegging van een levenslange straf hebben gekozen indien er wetgeving zou hebben bestaan die erin voorziet dat het laten voortduren van een opgelegde levenslange straf na verloop van tijd opnieuw door hem of door een andere rechter wordt getoetst, bijvoorbeeld in het kader van een tussentoets zoals voorgesteld door het Forum Levenslang¹⁹ of zoals inmiddels in gebruik is genomen op Curaçao.²⁰ Zo beschouwd, kan in de aangehaalde uitspraken kritiek op het huidige stelsel worden gelezen: 'zo kan de rechter geen levenslang opleggen'.

In die kritiek hebben deze rechters nu de steun gekregen van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). Het EHRM wil immers niet dat alle hoop op vrijlating aan een levenslanggestrafte wordt onthouden en schrijft voor dat er een review-mechanisme moet bestaan *"which allows the domestic authorities to consider whether any changes in the life prisoner are so significant, and such progress towards rehabilitation has been made in the course of the sentence, as to mean that continued detention can no longer be justified on legitimate*

10 Zie voor de feiten HR 14 oktober 2011, LJN BR3058 (Y./Staat), r.o. 3.2.

11 Staatssecretaris van Justitie Albayrak tijdens het RSJ-congres 'De jaren tellen' van 6 maart 2008, Nieuwsbrief Congres RSJ (www.rsj.nl/actueel/nieuwsberichten/Congresnieuws.aspx).

12 Brief van de minister van Justitie Hirsch Ballin en staatssecretaris van Justitie Albayrak, 'Gratieprocedure en tenuitvoerlegging levenslange gevangenisstraf', Kamerstukken II 2009/10, 32 123VI, nr. 10.

13 Brief van staatssecretaris van Veiligheid en Justitie Teeven, 'Modernisering penitentiaire arbeid. Samenplaatsing (levens)langgestraften', Kamerstukken II 2011/12, 24 587, nr. 464.

14 Hof Arnhem 12 juli 2006, LJN AX9524 (Rudolf B.).

15 Hof 's-Gravenhage 13 mei 2008, LJN BD0707 (Renato Z., 24 jaar).

16 Rb. Haarlem 20 januari 2009, LJN BH0323 (verdachte is 53 jaar).

17 Hof 's-Gravenhage 3 maart 2011, LJN BP6640 (Brian R., 37 jaar) en 23 maart 2011, LJN BP8649 (Monique B., 40 jaar).

18 Rb. Utrecht 28 april 2010, LJN BM2730 (verdachte is 27 jaar).

19 Wetsvoorstel VI voor levenslanggestraften, z.p.: Stichting Forum Levenslang 2011 (ook te raadplegen op www.forumlevenslang.nl).

20 Gemeensch. Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint-Maarten en van Bonaire, Sint-Eustatius en Saba 21 september 2012, LJN BX8350.

penological grounds".²¹ Het betreft dus een toets die de oorspronkelijke redenen om de straf op te leggen kan keren en die tot zijn reclassering kan leiden.

De kritiek van de geciteerde rechters lijkt kortom terecht. Tegelijkertijd bevestigen hun uitspraken de huidige opvatting, namelijk dat 'levenslang' geen enkel uitzicht biedt op vrijlating; zo beschouwd, zijn deze overwegingen discutabel. Indien strafrechters het beleidsstandpunt als 'gegeven' beschouwen bij de afwijzing van de straf, ligt in de rede dat zij bij oplegging van de straf inderdaad beogen geen perspectief op vrijlating te bieden. Dit is sinds Vinter niet alleen in strijd met art. 3 EVRM maar het is ook strijdig met art. 122 Grondwet. Zij begeven zich dan immers op het terrein van de Kroon.²² Door het beleid van de minister als een onveranderlijk gegeven te beschouwen, ondergraven zij bovendien hun eigen positie in de gratieprocedure, in het bijzonder als zij dit doen bij de afwijzing van de straf. Uit empirisch onderzoek blijkt immers dat het rechterlijk advies van groot gewicht is voor de gratiebeslissing. Niet alleen de minister maar ook de rechter bepaalt het gratiebeleid.

De adviesprocedure volgens de Gratiwet

De rechterlijke adviezen die op basis van art. 5 Gratiwet worden uitgebracht, speelden altijd een zwaarwegende rol in de voordracht aan de koning(in), zeker indien het advies 'eenparig' was. Het advies van de rechter vervult dan ook van oorsprong een belangrijke staatsrechtelijke functie. De historie laat zien dat het rechterlijk advies is bedoeld om willekeurige gebruikmaking van het prerogatief te voorkomen en de beslissing zo uit de politieke wind te houden. Het advies diende dan ook zo mogelijk afkomstig te zijn van dezelfde rechter die de straf had opgelegd.²³ Uit de gratiepraktijk voor levenslanggestraften blijkt dat het advies van de rechter zelfs leidend is. Eenstemmige adviezen "*plegen te worden gevolgd*", schreef Van Agt.²⁴ Alleen die ene keer, in de kwestie van de Drie van Breda, gebeurde dat niet. In die zaak besloot de minister immers na gedachtewisseling met de Tweede Kamer zijn beslissing van het fiat van de Kamer te laten afhangen. In 2004 schreef minister van Justitie Donner opnieuw dat het advies van de rechter die de straf of maatregel heeft opgelegd "*het uitgangspunt*" is voor de beslissing over het toekennen van gratie.²⁵

De rechter is het gewijzigde gratiebeleid voor levenslanggestraften gaan betrekken bij de afwijzing van een gevorderde levenslange straf.

Het onderzoek van Cornelissen²⁶ naar de rol van de rechter in gratieprocedures van na de Tweede Wereldoorlog bevestigt dit uitgangspunt. In alle zestien procedures die werden gevoerd, werd de levenslanggestrafte voor gratie voorgedragen. In vijftien gevallen had de rechter daartoe geadviseerd, in slechts één niet.²⁷ In acht van de vijftien procedures werd het positieve advies van de rechter inclusief zijn voorstel voor het aantal jaren waarin de straf diende te worden verwisseld, gevolgd; in vijf gevallen werd een kortere tijdelijke straf dan de rechter had geadviseerd aan de koningin voorgesteld en in twee gevallen een langere.

Niet onbelangrijk om te vermelden is dat de rechter in deze zaken niet direct (op basis van het strafdossier) positief adviseerde maar pas 'omging' nadat er op zijn verzoek meer informatie over de persoon van de veroordeelde was verzameld en er bijvoorbeeld een gedragskundig onderzoek had plaatsgevonden waaruit bleek welk effect de straf op de betrokkene had gehad en in hoeverre het recidivegevaar was geweken. De basis voor dit nadere onderzoek ligt in het huidige art. 6 Gratiwet. In één geval, Hans van Z., orkestreerde de rechtbank zelfs het verloop van een eventuele gratiëring. Deze zaak illustreert het enorme probleem van de straftoemeting waarvoor een rechter zich soms geplaatst ziet, maar laat bovendien zien welke ruimte hij heeft om de straf tijdens de executie bij te stellen. Hierna volgt een korte beschrijving van de gang van zaken.

De rol van de rechter in de gratieprocedure; een voorbeeld

Toen de rechtbank Utrecht²⁸ in 1969 een straf moest bepalen voor Hans van Z. stond zij voor de vraag hoe zij de maatschappij tegen deze zieke en gevaarlijke man, die drie mensen in successie zeer gewelddadig van het leven had beroofd, het beste kon beschermen. Het OM had een levenslange straf en terbeschikkingstelling van de regering (TBR) geëist. Die combinatie wees de rechtbank af (terecht volgens de Hoge Raad, zoals wij nu weten). Van Z. kon voorts niet in een 'rijksasyl voor psychopaten' (de toenmalige benaming voor een FPC) worden geplaatst omdat op dat moment geen enkele kliniek voldoende beveiliging bood; ook viel niet te voorspellen, aldus de rechtbank, of de mogelijkheden van Van Z. om tot maatschappelijke aanpassing te komen, voldoende tot ontplooiing zouden komen en evenmin "*welke tijd ermede gemoeid zal zijn tot verd. tot maatschappelijke aanpassing zal zijn gekomen indien al zijn mogelijkheden daartoe zullen worden verwerklijkt*". Daarom kon volgens de rechtbank niet anders dan een

21 EHRM (GK) 9 juli 2013, nrs. 66069/09, 130/10, 3896/10 (Vinter e.a./VK), par. 119.

22 HR 14 maart 2006, LJN AU5496, NJ 2007, 345 (Lucia de B.), r.o. 9.7 en de noot van P.A.M. Mevis onder dit arrest onder nr. 41.

23 D.J.G.J. Cornelissen, 'Het advies van de rechter in de gratieprocedure levenslanggestraften', in: *De levenslange vrijheidsstraf* (Justitiële verkenningen, nr. 2), Den Haag: Boom Lemma 2013, 2, p. 50-63.

24 Brief minister van Justitie Van Agt van 16 februari 1972 in het debat over 'de drie te Breda gedetineerde oorlogsmisdadigers', *Kamerstukken II 1971/72*, 11 714, nr. 1.

25 *Aanhangsel Handelingen II 2003/04*, 1972, antwoord op vraag 6.

26 Cornelissen, *a.w.*, p. 58, 59.

27 In de ene contraire zaak werd gratie verleend omdat voortzetting van de detentie vanuit gedragskundig oogpunt niet verantwoord leek en er geen gevaar voor herhaling bestond. Zie Cornelissen, *a.w.*, p. 61.

28 Rb. Utrecht 11 maart 1969, NJ 1969, 337.

levenslange straf worden opgelegd. Daarbij wilde zij zich niet begeven op het pad van een eventuele gratieverlening. Wel wees zij erop dat de veroordeelde tijdens de executie van zijn straf in een 'asyl' kon worden geplaatst (toenmalig art. 120 Gevangenismaatregel, thans art. 13 Sr). De rechtbank overwoog ten slotte: "Voorts kunnen aan een eventueel te zijner tijd te verlenen gratie al die voorwaarden worden verbonden, die tot vrijheid (bedoeld zal zijn: 'vrijwel'; wvh) hetzelfde resultaat voeren als wanneer de Rechter naast levenslange gevangenisstraf de verd. tevens ter beschikking van de regering had gesteld."

Het vervolg van deze zaak heb ik eerder beschreven.²⁹ De rechtbank riep, telkens naar aanleiding van een aan haar gevraagd advies, tweemaal alle bij de executie betrokken personen bijeen.³⁰ De eerste keer, in 1979, werd besloten een advies op te stellen waarin werd aangegeven "dat in het algemeen gesproken een gratieverlening te eniger tijd opnieuw in overweging genomen zou kunnen worden, indien mocht blijken dat het ziektebeeld voldoende is verbeterd om een verblijf in de maatschappij verantwoord te doen zijn". Naar aanleiding van de tweede sessie, in 1985, is geadviseerd de straf op jaren te stellen en aan de voorwaardelijke invrijheidstelling bijzondere voorwaarden te verbinden. Van Z. kwam na negentien jaar vrij.

Op dit moment loopt een enigszins vergelijkbare procedure bij het hof Arnhem. Het betreft een levenslanggestrafte wiens straf in 1994 van Engeland is overgenomen.³¹ Deze straf bestond uit een *tariff* van zeventien jaar ter vergelding van de door hem gepleegde drievoudige moord. De straf mag nu dus nog alleen worden voortgezet op basis van beveiliging. Daarom is – op initiatief van het hof – aan de A-G verzocht elke twee jaar ambtshalve een gratieverzoek in te dienen. Naar aanleiding daarvan houdt het hof vervolgens een zitting zoals in een procedure tot verlenging van de tbs, en laat het zich daarbij dus door deskundigen voorlichten over de noodzaak tot voortzetting van de levenslange straf.

De gevolgen voor de strafrechter van 'Vinter'

Door de uitspraak van het EHRM in de zaak Vinter is de door Nederlandse bewindslieden gehuldigde opvatting dat een levenslange gevangenisstraf ook letterlijk levenslang moet duren en dat het verblijf in de gevangenis "uiteraard niet is

Door de uitspraak van het EHRM in de zaak Vinter is de opvatting dat een levenslange gevangenisstraf ook letterlijk levenslang moet duren en dat het verblijf in de gevangenis niet is gericht op terugkeer in de samenleving op losse schroeven komen te staan.

gericht op terugkeer in de samenleving"³² op losse schroeven komen te staan. Dit beleid dient zelfs per direct te worden bijgesteld omdat er op dit moment al sprake is van schending van art. 3 EVRM. Dat levenslang 'uiteraard' niet gericht is op resocialisatie en aan levenslanggestraften 'vanzelfsprekend' geen verlot zal worden verleend, is immers in strijd met het resocialisatiebeginsel dat het EHRM ten grondslag legt aan zijn overweging dat de veroordeelden vanaf de oplegging van hun straf een *prospect of release* behoren te hebben, en wel een vrijlating in termen van 'reclassering en rehabilitatie' en niet in termen van 'compassion'. Dit *prospect of release* wordt op dit moment (5 augustus 2013) nog steeds aan levenslanggestraften onthouden evenals de *review* waarin de ontwikkeling in de persoon van de veroordeelde wordt afgezet tegen de oorspronkelijke strafdoelen.³³ Voor een dergelijke *review* wordt immers meer activiteit van de bewindsman verwacht dan hij nu toont en dient er meer ruimte voor *release* te zijn dan nu wordt geboden.³⁴ Ook moet van aanvang af de termijn bekend zijn waarbinnen dit *review-*

mechanisme in werking treedt.

Voor de strafopleggende rechter betekent dit dat – bij ongewijzigd gratiebeleid – een levenslange straf vanaf oplegging strijdig is met art. 3 EVRM. Hij zou zich dus, zolang er geen *review*-mechanisme bestaat dat aan de voorwaarden van het EHRM voldoet, van oplegging van die straf moeten onthouden, zoals de in dit artikel geciteerde rechters hebben gedaan. De strafrechter die gevraagd wordt in de gratieprocedure advies uit te brengen, kan zijn adviserende taak gebruiken om de gratieprocedure aan de voorwaarden van het EHRM te laten voldoen, in elk geval zolang de minister nog geen maatregelen heeft genomen. De rechter kan de procedure immers zo inrichten dat hij inhoud geeft aan de noodzakelijke *review*. In deze *review* kan hij de destijds bestaande gronden voor opsluiting afzetten tegen de ontwikkeling van de gedetineerde, zodat het *prospect of release* inhoud krijgt. Het 'model rechtbank Utrecht' zou hem hierbij behulpzaam kunnen zijn.

29 W.F. van Hattum. 'In de daad een mens. De gratieprocedure levenslanggestraften: departementaal beleid en magistratisch toezicht, vroeger en nu', *DD* 2009, p. 344-345.

30 De verslagen van deze bijeenkomsten bevinden zich in het gratiedossier van Van Z., G. 771/647, dat met de andere gratiedossiers zal worden overgedragen aan het Nationaal Archief (kenmerk NA/09/508).

31 Het betreft René H., gratiedossier G. 043/1217.

32 Staatssecretaris van Justitie Albayrak tijdens het RSJ-congres 'De jaren tellen' van 6 maart 2008, Nieuwsbrief Congres RSJ (www.rsj.nl/actueel/nieuwsberichten/Congresnieuws.aspx).

33 EHRM (GK) 9 juli 2013, nrs. 66069/09, 130/10, 3896/10 (Vinter e.a./VK), par. 119.

34 Het huidige beleid wordt getoetst door het opzettelijke afbreken van een geslaagde resocialisatie en het in onzekerheid houden over de mogelijkheid van gratie, zelfs na dertig jaar. Zie de procedures van Y. en C. tegen de Staat zoals beschreven in Van Hattum, 'Levenslang "post Vinter"' (*supra* voetnoot 2).